

Osnutek spomenika Števanu Küzmiču in prekmurskemu knjižnemu jeziku

Mirko Bratuša

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana;
Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16,
SI 1000 Ljubljana, mirko.bratusa@pef.uni-lj.si

Zamislil sem si spomenik kot naravno odprto ploskev z izstopajočo kulturno formo. Gre za metaforo Prekmurja, v kateri je vsak človek pokončen (živi) steber jezikovne dediščine, knjiga pa je streha znamenja in se nikoli dokončno ne zapre. V odprtem prostoru sem razgrnil koncentrično širjenje tlakovanih kolobarjev v travi s središčno vertikalo, ki se stopenjsko dviga v prostor. Črke in besede v Küzmičevi knjižni prekmurščini ustvarjajo raster na površini, so kot koža s sledjo časa, ki jo začutiš le z dotikom.

Ključne besede: kiparski spomenik, kiparski koncept, prostorski koncept, spomeniški proces

My idea of a monument is a naturally open plane with a cultural form standing out. It is a metaphor of Prekmurje, where people represent an upstanding (live) pillar of their linguistic heritage, with a book as a roof sign that never closes. In the middle of an open space, there is a central vertical gradually rising in an upward direction. The vertical is surrounded by concentric cobblestone circles in the grass. The letters and words in Küzmič's Prekmurje literary language represent a raster. They resemble aging skin that can be felt by touch only.

Keywords: monumental sculpture, sculpture concept, spatial concept, monument design process

Spomenik je celovita izkušnja in ni le pozabljen kup kamenja ali brona ob poti. Simpozij ob tristoletnici rojstva Števana Küzmiča sem zato videl kot tisti pomemben del, ki osmišlja materialno in neguje duhovno sled velikega prednika ter je nepogrešljivi del morebitne vizualne pojavnosti spomenika kot simbolnega znaka. Spomenik bi bil zgolj »deklaracija«, nepomembna kljukica v inflaciji spomenikov, med katerimi je malo takih, ki spodbujajo k razmisleku ali poglavljenemu razglabljanju.

Ne zgodi se prav pogosto, da dobi kipar vabilo za izvedbo spomenika. Čeprav se s spomeniki ukvarjam skozi svoje celotno kiparsko raziskovanje, mi vedno predstavljajo velik izziv, še posebej, ker imam vsakič znova občutek, da se bo pa tokrat dalo nekaj narediti. Ne presenečajo me več pogosta pričakovanja naročnikov po uniformiranosti, narativnosti in predvidljivosti, pa vendar si vsakič želim umetniško svobodo. Spomeniki imajo več dimenzij. Najbolj deklarativna

in hkrati najbolj spregledana je njihova fizična pojavnost. Postavimo jih, da na njih čim prej pozabimo. Spominjanje, nagovarjanje mimoidočega in sporočilna vrednost spomenika so del slovesnosti, ki je največkrat izražena le v napisih. Za ustvarjalca je najpomembnejša in najtežje uresničljiva likovno izrazna plastičnost, ki jo pogosto omejujejo prav naročnikove predstave o spomenikih. Največkrat gre za splošno sprejete in praviloma preživete koncepte iz preteklosti, čeprav je naloga spomenika, da ob zgodovinsko pomembnem sporočilu spregovori tudi o času, v katerem je nastal. Ivan Cankar je dejal, da je vsaka knjiga, vsaka slika in vsak kip spomenik dobe. Dober spomenik se pač lahko zgodi le v svobodnem in neobremenjenem ustvarjalnem delu, in sicer brez samoomejevanja in grobih zunanjih vplivov.

Slika 1: Lokacija ob križišču Kocljeve in Slomškove ulice.

Pobudnikom, ki so naročili izdelavo osnutka, se je za postavitev Küzmičevega obeležja sprva zdela primerna lokacija v murskosoboškem Mestnem parku – v njem je med drugimi tudi že spomenik v obliki knjige, ki je posvečen prekmurskim književnikom, prav tako tudi portret Primoža Trubarja, ki ga je ustvaril akademik Drago Tršar. Razmišljalo se je o še enem podobnem spomeniku in ker podoba Števana Küzmiča ni znana, se je vsiljevala zahteva, da bi spomenik bil v obliki *Nouvega Zákona*, tj. Küzmičeve znamenite knjige, ki pa ji, žal, manjka naslovnica. Prebliski, ideje in želje naročnikov so včasih lahko osvežujoči, tokrat pa ni bilo tako. Mestna občina Murska Sobota je imenovala štiričlansko strokovno komisijo za postavitev spomenika, ki je ugotovila, da

umestitev Kūzmičevega spomenika ob spomenik Primoža Trubarja ne bi bila najboljša rešitev. Člani komisije so sicer menili, da bi bila sopostavitev smiselna s konfesionalnega in zgodovinskega stališča ter glede na bližino Evangeličanske cerkve. Opozorili pa so, da bi obeležje Števana Kūzmiča vizualno negativno učinkovala na obeležje Primoža Trubarja, ker bi se izničila njegova premišljena umestitev v tem prostoru. Strokovna komisija je zato izbrala novo lokacijo ob križišču Kocljeve in Slomškove ulice, kjer so urejene povsem nove zelene parkovne površine. Utemeljila jo je z dejstvom, da bi bilo na novi lokaciji obeležje vidno že od daleč, tudi z Zvezne ulice. Gre za dokaj frekventno območje, ki bi obeležju dalo poseben vizualen pomen, kakršnega si delo Števana Kūzmiča tudi zasluži. Komisija je opozorila tudi na povezavo z bližnjo Pokrajinsko in študijsko knjižnico v Murski Soboti.

Določitev nove lokacije je seveda spremenila način razmišljanja in koncept spomenika. V novem okolju se ni bilo več potrebno prilagajati obstoječim obeležjem v parku. Prostor je bolj odprt, zato sem izkoristil asociacije na prekmursko ravnico in kontrast, ki ga začutiš ob vsem, kar se dviga iz nje. Zamislil sem si spomenik kot naravno odprto horizontalno ploskev z izstopajočo vertikalno formo, nanašajočo se na stara pomurska znamenja.

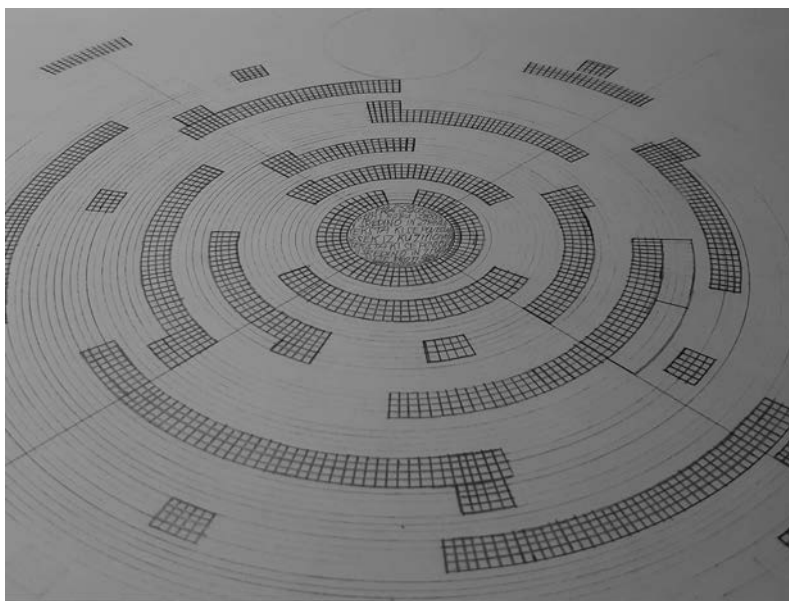

Slika 2: Skica spomenika.

Bronasta knjiga s slutnjo obraza leži kot s stebrom privzdignjena – iztrgana iz bronaste baze – na vrhu stebra. Viden je le del glave, na njej pa leži kot med branjem odložena najznamenitejša knjiga prekmurskega slovstva. Del glave je lahko metafora pisca kot tudi bralca. Na »platnicah«, ki hkrati delujejo kot streha arhaičnega znamenja, je napis s prve strani *Nouvega Zákona*.

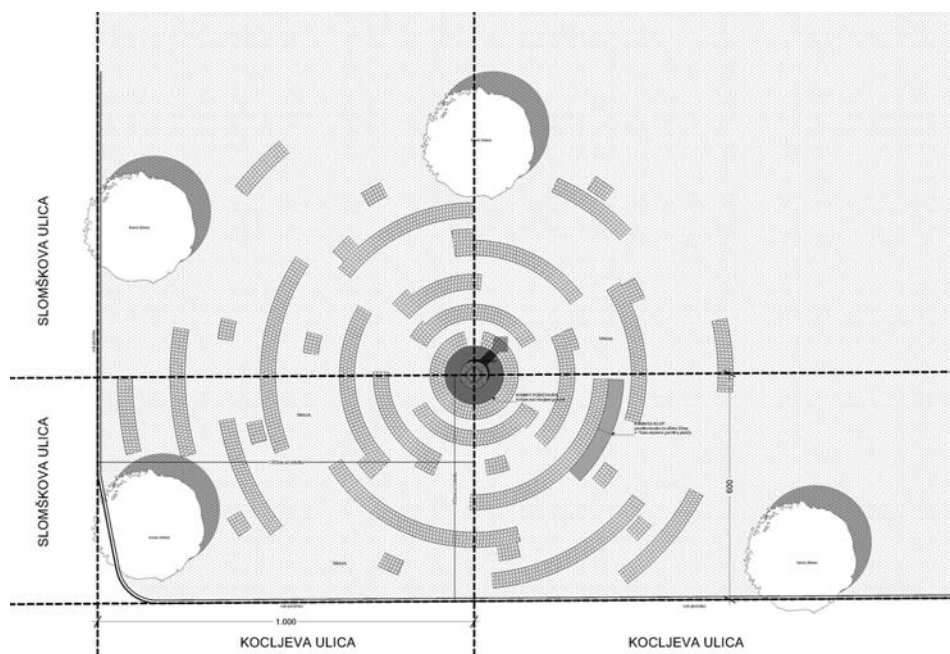
Slika 4: Maketa osrednjega dela Spomenika Števanu Küzmiču; z detajlom.

Slika 5: Načrt tlakovcev v koncentričnih krožnih pasovih.

Širši prostor spomenika oz. horizontalni del je zelenica z vgrajenimi segmenti iz tonalitnih tlakovcev in s klopjo. Tlakovci so položeni v koncentričnih krožnih pasovih z razmiki, ki omogočajo obiskovalcem prehod do osrednjega dela spomenika. Tlakovani krožni pasovi v obliki mandale spominjajo na otroško igro ristanc ali sončno uro, vsekakor pa omogočajo igro asociacij. V funkcionalnem oziru omogočajo »ozelenjeni« prehod do osrednjega, interaktivnega dela spomenika. Pri prostorski umestitvi spomenika sem sodeloval z arhitektom Juretom Kolencem.

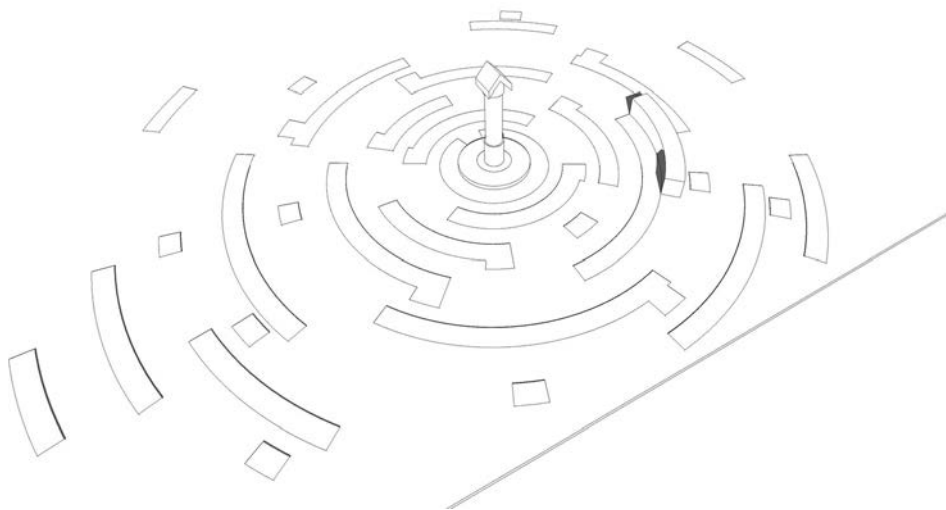
Upoštevana so vsa zasajena drevesa, ki nudijo živo kuliso spomeniku. V sklopu spomenika sem načrtoval klop iz tonalitnih tlakovcev in vrhnje tonalitne plošče, ki bi obiskovalcem omogočala postanek in poglobljeno razmišljanje o utemeljitelju prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika, o prekmurskem jeziku in identiteti.

Slika 6: Pravokotna projekcija prostorske umestitve.

Gre za metaforo Prekmurja, v kateri je vsak človek pokončen (živi) steber jezikovne dediščine, knjiga pa je streha znamenja in se nikoli dokončno ne zapre. Forma je vselej odvisna od uporabljenih materialov in tehnologije. Vedno se odločam za materiale, ki izražajo duh časa, to pa seveda vpliva na obliko

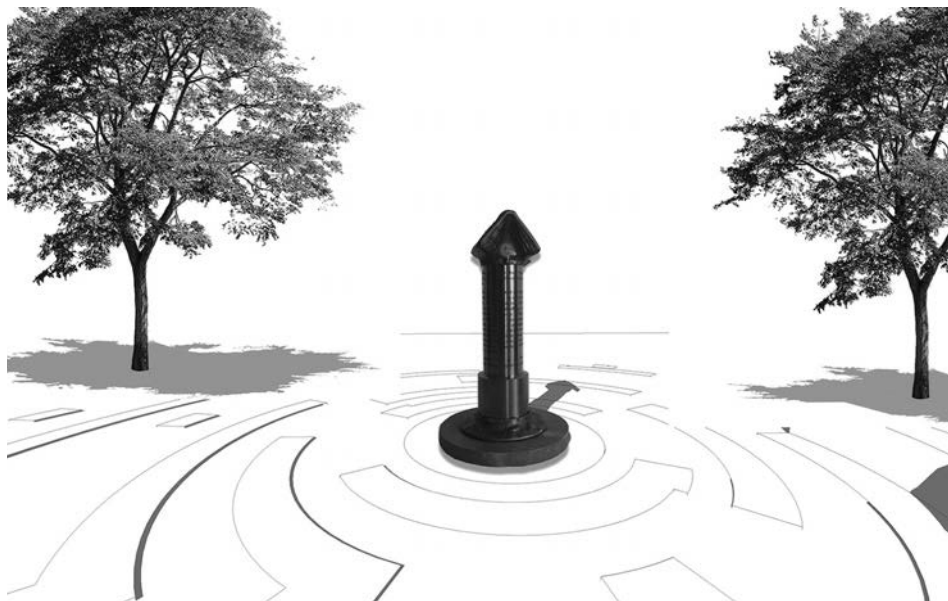
in njen izraz. Nekoč je bil za spomenik primeren vertikalno postavljen monolit, kasneje morda bronasti konjenik, danes pa je to lahko duh zemlje ali lupina v praznini. V prostoru, kamor naj bi bil umeščen spomenik, izbrano zelenico zamejujejo stara platana in mlada drevesa trnate gledičevke, mimo njih pa hodijo ljudje, zazrti v pametne telefone. V tem odprtem prostoru sem v travi razgrnil koncentrično širjenje tlakovanih kolobarjev s središčno vertikalo, ki se stopenjsko dviga v prostor. Črke in besede v Kūzmičevi knjižni prekmurščini ustvarjajo raster na površini, so kot koža s sledjo časa, ki jo začutiš le z dotikom. Nimajo linearne bralne funkcije, tako kot je nima spiralni relief na Trajanovem stebru.

Slika 7: Prostorska projekcija umestitve.

Najbolj zanimiv se mi je zdel razvoj obeležja. Izhodiščna oziroma poglobitna ideja v zasnovi spomenika Števanu Kūzmiču je bila vertikalna oblika na horizontalni osnovi. Možna pa je tudi zgolj horizontalna rešitev. Morda je dovolj že sama zelenica, odprta in utrjena le s koncentričnimi izseki tlakovanih kolobarjev in z izbočenim granitnim diskom z napisom, brez vertikalnega dela. Zelenico bi bilo potrebno negovati, da bi bil napis berljiv. Prostor, posvečen Števanu Kūzmiču in prekmurskemu knjižnemu jeziku, bi tako postal negovan prostor vživetja, spomenik v pravem pomenu besede. Dodano vrednost predstavlja možnost,

da bi pri uresničitvi sodelovali Prekmurci, saj bi lokalna podjetja lahko opravila večino del – skupaj bi zgradili spomenik prekmurskemu knjižnemu jeziku in njegovemu utemeljitelju Števanu Kūzmiču.

Slika 8: Prostorska projekcija umestitve.

Načrtovanja spomenika sem se lotil na povabilo pobudnikov in iz spoštovanja do prekmursko govorečih prijateljev ter njihovega velikega prednika. Delo me je pritegnilo in kot vedno je nanj vplivalo več dejavnikov, ki sem jih predstavil v tem zapisu. Realizacija je bila morda utopija. Nič za to, tu je! Načrt in maketo spomenika sem podaril Galeriji Murska Sobota, kjer so ga z veseljem sprejeli v hrambo. Je že spomenik.

ENTWURF EINES DENKMALS ZU EHREN VON ŠTEVAN KŪZMIČ UND DIE LITERATURSPRACHE VON PREKMURJE

Zusammenfassung

Der Stadtpark in Murska Sobota schien zunächst ein gut geeigneter Ort für die Errichtung eines Denkmals zu Ehren von Kūzmič zu sein. Zumal sein Aussehen unbekannt ist, wurde zunächst ein Denkmal in der Form eines Buches angefragt. Nachdem die Expertenkommission einen neuen Standort an der Kreuzung der Kocljeva- und Slomškova-Straße festlegte, änderte sich auch das Konzept des Denkmals. Anhand der Assoziationen, verbunden mit der prekmurischen Ebene und des Kontrastes, den man zu allem empfindet, was sich daraus erhebt,

wurde das Denkmal als eine natürliche, offene Fläche mit einer herausragenden kulturellen Form neu konzipiert. Es handelt sich um eine metaphorische Wahrnehmung von Prekmurje, in der jeder Mensch eine aufrechte (lebende) Säule des sprachlichen Erbes ist und das Buch das Dach des Zeichens darstellt und niemals vollständig geschlossen ist. Prinzipiell ist die Form von den verwendeten Materialien und der verwendeten Technologie abhängig – ich wähle immer solche, die den Zeitgeist zum Ausdruck bringen, und das wirkt sich auf die Form und ihre Botschaft aus. Früher eignete sich für ein Denkmal ein vertikal aufgestellter Monolith, später vielleicht ein bronzener Reiter, heute könnte es ein Erdgeist oder eine Muschel im Nichts sein. Im offenen Raum wurde eine konzentrische Anordnung gepflasterter Kreise im Gras gelegt und mit einer zentralen Vertikale ausgestaltet, die allmählich in den Raum ansteigt. Die Buchstaben und Wörter in der literarischen prekmurischen Sprache von Küzmič ermitteln ein Raster auf der Oberfläche, sie sind wie eine Haut mit Spuren der Zeit, die man nur durch Berührung empfinden kann.